

THE LEXICAL UNITS TELL US
(according to ethnographic materials of Mareti Valley)
მოგვითხრობენ ლექსიკური ერთეულები
(მარეთის ხეობის ეთნოგრაფიული მასალების მიხედვით)

David Shavianidze

Associate Professor of Akaki
Tsereteli State University
ORCID: 0000-0002-0568-1226
David.shavianidze@atsu.edu.ge
Davit.shavianidze@unik.edu.ge
599-49-47-70

Abstract

The best way to study the outcomes of cultural interactions between the Georgian and Turkish states in the Middle Ages is their peaceful, voluntary and equitable cooperation in the present. The folk bases of toponyms and the lexical units reflecting the cultural, social and religious particularities of Georgians living in Mareti Valley reflect the preserved Georgian mentality that the ethnic-cultural identity of Georgians living in the Adjara community has not totally changed, faded or disappeared, despite the influence of the Islamic-religious and then the Russian machines. The proper names tell us about functional traits of Georgians, the traditional developed type of farming, a wide or relatively local geographical area, and their social organization. Of course, the ethnographic group of Adjara's indigenous population has given these names, but in some cases, due to the influence of religion and political machine, their original meanings are so far in our rearview, the storytellers, when talking about naming, are mostly based on the assumptions. The fact is also that the primary-source action-studying toponyms related to people returned to the Christianity in modern times, reflect the point of view taken on the basis of the Islamic religion. The own names of people living here are of ancient Georgian origin.

By toponyms and the various lexical units, in addition to the ethnic-cultural and religious-political influences, it is possible to study the modern linguistic state of contextual importance.

Key words: socio-cultural, religious particularities; domestic culture; historica-ethnographic unit; historical problem; spiritual life; religious customs and traditions.

დავით შავიანიძე

აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტის
 ასოცირებული პროფესორი
 ORCID: 0000-0002-0568-1226
David.shavianidze@atsu.edu.ge
Davit.shavianidze@unik.edu.ge
 599-49-47-70

აბსტრაქტი

საქართველოსა და თურქეთის სახელმწიფოებს შორის შუა საუკუნეების ურთიერთობებით მიღებული შედეგების კვლევის საუკეთესო საშუალებაა აწმყოს მყარად განვითარებადი მშვიდობიანი, ნებაყოფლობითი, თანასწორუფლებიანი თანამშრომლობა.

ქართველთა კულტურულ-სოციალური, რელიგიური თავისებურებების ამსახველი ტოპონიმები, ლექსიკური ერთეულების სახელდების ხალხური საფუძვლები მოწმობენ გადარჩენილი ქართული მენტალობის შესახებ, რომ რეცეპიენტის როლში მყოფი აჭარის თემის მკვიდრთა ქართულ ეთნიკურ-კულტურული სახე მუსულმანურ-რელიგიური და შემდეგ რუსული მანქანების გავლენების მიუხედავად სრულად არ შეცვლილა, არ გათქვეფილა, არ გამქრალა. საკუთარი სახელები გიყვებიან ქართულობის ფუნქციურ თავისებურებებზე, მეურნეობის ტრადიციულ განვითარებულ ტიპზე, ფართო, თუ შედარებით ლოკალურ-გეოგრაფიული ტერიტორიებზე, სოციალურ მოწყობაზე. სახელმძღვანელო რა თქმა უნდა ადგილობრივ მკვიდრი აჭარელთა ეთნოგრაფიული ჯგუფია, თუმცა ზოგ შემთხვევაში, რელიგიური და პოლიტიკურ ქმედებათა გავლენებით პირველადი შინაარსი, მნიშვნელობა ისე მიივიწყა, რომ მთხრობელებში სახელდების შესახებ საუბრისას სჭარბობს ვარაუდები. მოცემულობაა ისიც, რომ თანამედროვეობაში ქრისტიანობას დაბრუნებულ მკვიდრებთან დაკავშირებული ქმედების შემსწავლელი პირველწყარო ტოპონიმები ასახავენ მუსულმანობის საფუძველზე მიღებულ თვალსაზრისს.

ჩვენ მიეს განსახილველად გამოტანილი ტოპონიმებით, სხვადასხვა შინაარსის ლექსიკით ეთნო-კულტურული, რელიგიურ-პოლიტიკური გავლენების გარდა შეიძლება იკვლიო სხვა შინაარსობრივი (სოციალური, ფსიქოლოგიური, ლინგვისტური) მახასიათებლები.

საკვანძო სიტყვები: კულტურულ-სოციალური, რელიგიური თავისებურებები; ყოფითი კულტურა; ისტორიულ-ეთნოგრაფიული ერთეული; ისტორიული პრობლემა; სულიერი ცხოვრება; რელიგიური წეს-ტრადიციები.

შესავალი

საკითხს წარმოვადგენთ მარეთის ხეობის ქართველთა კულტურულ-სოციალური, რელიგიური თავისებურებების, ეთნოგრაფიული ყოფის ამსახველი ტერმინების სახელდების შესახებ ხალხში არსებული ეთნოგრაფიული მასალებით. კვლევის მიზანი იყო გაგვერკვია, შეიძლება, თუ არა დადასტურებულად თქვა, რომ აჭარის თემის მკვიდრ ქართველთა ეთნიკურ-კულტურული სახე მუსულმანურ-რელიგიური და შემდეგ რუსული მანქანების გავლენების¹ მიუხედავად სრულად არ შეცვლილა, არ გათქვეფილა, არ გამქრალა. **ეთნოგრაფიული მასალა:** „ქართულობის შენარჩუნების საფუძველი გახდა უცხოურს დახვედრებული, ქართულ ეთნიკურით გაჯერებული დამოკიდებულებები. ეროვნულით, საკუთარი, ნაციონალური მიკუთვნებულობის ცნობიერით აღზრდა. თუმცა გვექონდა ტერმინი „გადამქართულდა“, ანუ, ქართულის რაღაც დაგვაიწყდაო“; „აქ ხალხი ეროვნულობის, ტრადიციების ერთგულებამ უშიშრად აქცია, გააგულოვნა. ამ საფუძველზე მტერმა ვერ ქნა თავისი, რელიგია შეგვიცვალა, მაგრამ ეროვნება ვერა“ (მთხრობელები მ. მაკარაძე, ს. ფუტკარაძე. ოლოდაური, ერდვათი. 2018). აღნიშნულის მიუხედავად ზოგ შემთხვევაში შეიმჩნევა სახელთა მივიწყებული პირველადი შინაარსი, მნიშვნელობა. მთხრობელებში საკუთარი სახელების სახელდების, ქრისტიანობას დაბრუნებულ ადგილობრივ მკვიდრთა სარწმუნოებრივი ქმედების შესახებ საუბრისას სჭარბობს ვარაუდები.

ეთნოსის სოციალურ-კულტურული განვითარებულობის და კულტურათა შერევის საკითხები მარეთის ხეობის ეთნოგრაფიული მასალების მიხედვით განვიხილეთ საერთაშორისო კონფერენციებზე, ნაშრომებში: ტრადიციულ დღესასწაულებში დაცული მენტალობა და კულტურა (აჭარის ეთნოგრაფიული მასალების მიხედვით); ზოგი საყოფაცხოვრებო ლექსემისათვის აჭარულში (მარეთის ხეობის უახლესი მასალების მიხედვით) [თანაავტორი ლ. ხაჭაპურიძე]; მარეთის ხეობის ეთნოგრაფიული ჩანაწერები (უახლესი მასალების მიხედვით).

მეთოდები

ისტორიულ-შედარებითი, ანალიზის და კომპლექსურ-ინტენსიური კვლევის მეთოდები.

შედეგები

შენარჩუნებული ქართველური მენტალობით, გეოგრაფიული ნიშნით, ისტორიულ-რელიგიური ფაქტორების გავლენით შექმნილი, მასზე მომთხრობი ტოპონიმები ადასტურებენ: ქართველთა რწმენა-წარმოდგენების სიცოცხლისუნარიანობას; თემის ცხოვრების წესის დამრღვევთა მიმართ დამოკიდებულებას; ძლევამოსილებით და გონივრული სახელმწიფო მმართველობით მიღწეული კულტურულ-პოლიტიკური ზეობის

¹ რუსული პოლიტმანქანის შინაარსი: Мусульманские духовные лица Сунитского учения подчиняются единственно властям, установленным Российским правительством. Им воспрещается без особого дозволения Главного Управления Наместника Кавказского обращаться к иностранным духовным или иным властям за какими либо наставлениями и разъяснениями, а в случае получения гражданскому начальству, под опасным, закрытие их, взыскания по статье 257-й улож. о наказ. Изд. 1866г (კავკასიის ისლამური თემი საქართველოს საარქივო დუკუმენტებში 1800-1917 წლებში, 2018. კრებული ავტორი გ. გუნიავა, გვ.55). „...გვიანდელი ირანიც და ოსმალეთიც განსაკუთრებით ებრძოდნენ მართლმადიდებლობას, როგორც ძლიერი მეტოქის, ბიზანტიის იმპერიის/თუ დაუმორჩილებელი საქართველოს - რელიგიას... განსაკუთრებული დაწოლის გამო მოხდა ქართველთა გამუსლიმანება, მაგრამ მათ ქართველობა შეინარჩუნეს (დედაენის შენარჩუნებით) (ტ. ფუტკარაძე. <https://www.facebook.com/notes/tariel-putkaradze/ახალი-უსაფუძვლო-აქიოტაჟი-აჭარის-გარემო/10155762124025678/>).

შემქმნელი მეფე თამარის განსაკუთრებულად აღიარებულობის შესახებ. მარეთის ხეობაში, ადგილობრივთა მეტყველებაში არსებული, ჩვენ მიერ მოძიებული ლექსიკური ერთეულები სამეურნეო-კულტურული ყოფის, სოციალური ურთიერთობების ამსახველია. ისინი მოგვითხრობენ ისტორიული და ახლო წარსულის რეალობას; საქართველოს ისტორიულ თემ აჭარაში ეთნიკურად განსხვავებული ეთნოსის დომინანტობის მიუხედავად უცხო კულტურის ელემენტთა იმ დოზით მიღების შესახებ, რომელიც სრულად არ აქრობს საკუთარ ეთნიკურს. აღნიშნული კი შენი საკუთარის განვითარებულობის ნიშანია.

გვხვდება „ახალ ჟამში, რუს-კომუნისტობის დროს შემნილი აჭარელთა ყოფაზე თავსდატეხილი, უარესი დღის“ შესახებ მომთხრობი სახელები, ტერმინები.

მსჯელობა

თურქთა აჭარაში ბატონობის მთელ მანძილზე იყო მცდელობა, რომ ქრისტიანობას სრულად დაეკარგა თავის მნიშვნელობა, აღარ უნდა ყოფილიყო ადამიანთა გაერთიანებისა და პოლიტიკური აქტივობის მამოძრავებელი ძალა. ამ, ვერდამდგარი რეალობის შესახებ მოგვითხრობენ მენტალობის, ისტორიულ-რელიგიურ ფაქტორზე მიმანიშნებელი ტოპონიმები: „ხუცური“, „ხუციეთი“, და „საყდრიკარი“. „ხუცურს არ დაარქმევდნენ ისე, თუ აქ ხუცი, სასულიერო პირი არ იქნებოდა“; „საყდრიკარი ფეთაურის („ადგილი, რომელიც შენ თვალ წინ იშლება“) უბანშია. ვიდრე თურქების შემოსვლის შემდეგ სოფელს ჩუმად ყოლია საკუთარი ხუცი, რომელიც აქვე ცხოვრობდა“. სხვა ვერსიით, ეს მიწა იყო საეკლესიო მიწა“; „ხუციეთში“ – „მღვდლები და მორწმუნე ხალხი ამოუწყვეტიათ. ერთი გადარჩენილა და ამიტომაც ქვია „ხუცი ერთი“—> „ხუციეთი“; წინაპრის რწმენაზე მიმანიშნებელი და საკუთარი ეთნიკურის შეცნობის საშუალებაა ტოპონიმები: „საღდრი კარი“; „ჯვარიმინდორი“, „წმინდი სე-რი“. შდრ., ხულოს რაიონ დიდაჭარის ტოპონიმები: „ყველაზე გვიან ხიხანის ხეობის სოფლები გამუსულმანებულა. ერთ დედაბერს ლამაზი შვილიშვილი ჰყოლია. ის რომ თათრებს არ ჩავარდნოდა და მუჰაჯირობის ბედი არ სწევოდა, საკუთარ შვილიშვილთან ჩახუტებული კლდეზე გადავარდნილა. ამის შემდეგ დარქმევია ამ ადგილს „დედაბრის საფრინავი“ (მთხრობელები ს. მიქელაძე, ო. შაინიძე. 2009). დიდაჭარაშივე ჩავიწერეთ ტოპონიმები „ხუცური“ და „ელიაწმინდა“. ტოპონიმის „საროტანი“ აპელატივი მხოლოდ ფიზიკურობა არაა: „მზის საჯდომი ადგილი არის. დილა თენდება თუ არა, სოფელში მზის პირველი სხივი იმ ადგილს ეცემა. ჩვენ „ვეფხისტყაოსანს“ ვუკავშირებთ. ასეთი წარმოსახვით სრულყოფილი ქართულსულიერების განცდას ვინარჩუნებდით“; ძლევამოსილებით და გონივრული სახელმწიფო მმართველობით მიღწეული კულტურულ-პოლიტიკური ზეობის შემქმნელი მეფე თამარის განსაკუთრებულად აღიარებულობის დასტურია ტოპონიმები: „თამარის ჭალა. „სოლის მსგავს კლდეზე, რიმელსაც „კოსოლიას“ ვემახით თამარ მეფის ნაშენები ციხეა. მეზობელი გაღმასანები/„მიღმავრელნი“ („გაღმასანები, „მიღმისანი, „მიღმავრელი, ანუ ჩემს იქით. ასე ემახიან, მაგალითად მახარაძეების დასახლებას სოფელ მახალაკიძეებში“) იტყვიან „ციხის ყელს“. „კოსოლია“ - [კოსოლა-ა] ქვემო აჭარულში ნიშნავს წოწოლას, წოწოლოკინს (ქვთსკ, 1984: 305).

სხვადასხვა საფუძვლით სახელრქმეული ტერმინები გარდა იმისა, რომ მიგვანიშნებს აზროვნების სისტემის მაღალგანვითარებულობაზე, მოგვითხრობენ შესაბამისი დროის სამეურნეო-კულტურული მოცემულობის შესახებ. ბუნებრივ-გეოგრაფიული გარემო-პირობების შესაბამისი, მეურნეობის ტრადიციული დარგების განვითარებულობაზე მიგვანიშნებენ ტოპონიმები: „ხარის საწოლი“, „სანალია“, „შარა“, „თიკანაური“, „ნალომარი“ და „ნაოსპარი“. „ხარის საწოლი“ - „ცხოველის საბინადრო ადგილია. აქ მოდის „ლეში“, დაახლოებ-

ით, ერთი მეტრი და ოცდაათი სანტიმეტრის სიმაღლის ბალახი. „ხარის საწოლი“ და მთა „აჭარულის“ ნაწილი დაგვრჩა მარეთის ხეობელებს. მთის მეორე მხარე, მას შემდეგ, რაც კომუნისტებმა საზღვრები დაადგინეს, თუქრეთში დარჩენილი შავშელებისაა; „სანალია“ მიგვანიშნებს ფიზიკურ მახასიათებელზე: „ნალია პატარას მნიშვნელობითაც გამოიყენება“; „შარა“ – მოკლე ნაკვეთი, სადაც პური ითესებოდა“; მარცვლოვანი კულტურის მეურნეობის ტიპის განვითარებულობაზე გიყვებიან აგრეთვე ტოპონიმები: „თიკანაური“; „ნალომარი“ და „ნაოსპარი“.

საკუთარი სამეურნეო, ადმინისტრაციული და სოციალ-კულტურული, საკუთარი სამართლის ნორმების დაცვის ფუნქციიდან გამომდინარე თემს ჰქონდა ნორმიდან გადახვეულის, შეუსაბამოს საწინააღმდეგო ქმედების ვალდებულება. აღნიშნულ დამოკიდებულებას ასახავს ტოპონიმი - „ფირალთანაკლავი“. „სანალიაზე გაქურდეს „მეიალაღები“. ამ „მეიალაღებმა“ თავდაცვის დროს ბევრი მოკლეს „აბრაგები“ და დაერქვა ეს სახელი. ფირალეს/ყაჩაღ-მიმტაცებლებს პასუხი ხალხისგან სასტიკი ჰქონდათ“. მარეთის ხეობის სოფლებში გვხვდება ტოპონიმები, რომლებიც გიყვებიან როგორ ისჯებოდნენ ქრისტიანობას დაბრუნებულები „შეუსაბამო ქმედების გამო“.

მარეთის ხეობის სოფლებში გვხვდება ტოპონიმები, რომლებიც გიყვებიან როგორ ისჯებოდნენ ქრისტიანობას დაბრუნებულები „შეუსაბამო ქმედების გამო“. „ყარაღელე“ – [Kara], შავი (შ. ფუტკარაძე, 1993: 614). „ვინც არ ნებდებოდა თურქულს, ვინც ქრისტიანობას უბრუნდებოდა, თავებს აჭრიდნენო და მდინარეში ყრიდნენო. იმდენად ბევრი ადამიანი დაუხოციათ აქ, რომ სისხლით იყო შეღებილი მდინარე“; „რკინიჯვარი ძველი სახელია, ქრისტიანობის დროინდელი. მერე ჩვენ ავაბრძანეთ ჯვარი. მამაოებმა თქვეს ორი სადღეგრძელო და დაიწყო წვიმა ძლიერი. აქაურმა „ნენებმა“ და „დედეებმა“ ჯვარი რომ დადგით და მამაოები რომ ავიდნენ იმიტომ გაგიავდარდათ“.

მატერიალური სამყაროს ნაწილ ადამიანს ბუნების შეცნობის გზაზე სჭირდება, უყალიბდება რწმენა. მისი უღალატობა მუდამ გადარჩენის, არსებობის გააზრების, თავისუფლების საშუალება იყო ქართველისთვის. ამიტომაც იყო რწმენა-წარმოდგენები სიცოცხლისუნარიანი. აღნიშნულს ადასტურებს მარეთელთა მეტყველებაში დამოწმებული, სამეურნეო-კულტურული ყოფის ამსახველი ტერმინი „უზნი“. მასში შინაარსი გეოგრაფიულ გარემოსაც ჩაუდევს. სულხან-საბასთან „უზანი“ ფართოფოთლოვანი მცენარეა. **ეთნოგრაფიული მასალა:** „უზნის ხეს ვეძახით. მისთვის წინაპარს საჯანმრთელო ფუნქცია მიუნიჭებია და რიტუალის ნაწილად გაუხდია. ცხოველი ხბოს რომ მოიყვანს ამ ხის ჯოხს დაჰკრავენ და შემოატარებენ. ან მის კვარს დაწვავენ და შემოატარებენ. მერე ცოტა თმასაც აუწვავენ. ახლად დაბადებულზე აკეთებენ ამ რიტუალს. იგივეს აკეთებენ ცხოველის ავადმყოფობის დროსაც“.

აჭარულ მეტყველებაში შეხვდებით უცხო თურქულ ლექსიკურ ერთეულებს. „ჩიჩეგს არქმევდნენ აჭარაში ჭრელ ძროხებს“. Cicek - ყვავილს ნიშნავს (შ. ფუტკარაძე, 1993:643)“; „მაშალა“ - არაბულში ახალდაბადებულის პირველად ნახვის შემთხვევაში სათქმელი სიტყვაა. მაშალა, მაშალა, დიდი გაიზარდე (ფეიქრიშვილი, 1992:57). **ეთნოგრაფიული მასალა:** „ჯვარი წერიაო“ ხო ვამბობთ რაღაცაზე, ვიღაცაზე, ყველგან საქართველოში? ასე იტყოდნენ აქ შუახევში საქონელზე, ან სკაზე, თუ ეჯდათ ფუტკარი“; „ბისმილას“ ვიტყვით ყველა საქმის დროს. „მადლობა შენ ღმერთო. ასე მუდამ უნდა ახსენო ღმერთი“. **შდრ.:** „ბისმილაჰი რეხმანი რეხიმ. ღმერთო, კარგა მომიყოლე ეს საქმე“ (შ. ფუტკარაძე, 1993:400); „ალემი შუქურ“ –[(არ. Alem), sam-yaro; შუქური (არ. sukür) მადლობა (შ. ფუტკარაძე, 1993:377; 633)] ანუ მადლობელი ხარ; „ჰამაილი“ – „ხოჯასაგან დაწერილი, მშობიარე ქალის „ალისგან“ დასაცავი საშუალება. გახვეული იყო

სანთლიდან გაკეთებულ „მუშამბაში“. შდრ.: [hamayli], თილისმა, ჯადო; muşamba არაბულია. „სანთელ გავადნობთ, იმაში დავასველებთ ბეზსა, ამას ვეძახით მუშამბას“ (შ. ფუტყარაძე, 1993:689: 519].

მარეთის ხეობაში გვხვდება „ახალ ჟამში, რუს-კომუნისტობის დროს შემნილი ლექსიკური ერთეულები: „ტელეს კოზლა“ და „ბუტკეს კოზლა“ ტყის პირველგამჭრელი ადამიანების ზედმეტსახელის მიხედვით; „ზასტაო“ რუსების მიერ დამონტაჟებული სამხედრო-საკონტროლო პუნქტების სახელია; „მარკოვა“ - მსხლის ჯიში.

აღვნიშნულ ტერმინებთან დაკავშირებით დავსძენთ: 1. მიუხედავად იმისა, რომ აჭარულ მეტყველებაში უცხოური ტერმინების არსებობა ჯერ კიდევ შეიმჩნევა, უფრო თვალში საცემია ეთნოსის კულტურის მახასიათებლების საკუთარზე სრულად ვერ მორევა. სინამდვილე უნდა მივიღოთ საკუთარის განვითარებულობის ნიშნად მით უფრო, რომ ჩვენ შემთხვევაში გავლენას იწვევდა პოლიტიკური ზემო ქართლის ნაწილ აჭარაში საუკუნეებით გაბატონებული ეთნოსის კულტურა. 2. ეთნოგრაფიული ექსპედიციების დროს დადასტურდა, რომ არა მხოლოდ მარეთის ხეობაში, მთელ აჭარაში ხშირად გამოყენებული ტერმინებია: „ახალი ჟამი“ („ჟამი“ გამოყენებულია ცუდის მნიშვნელობით - ხაზი ჩვენია) და „რუს-კომუნისტობა“. ისინი რუსების მიერ დაპყრობის შემდეგ შექმნილი სახელებია. ნიშანდობლივია, რომ აჭარელისთვის „კომუნისტობა“ რუსობათანაა გაიგივებული, ორივე ერთად „ჟამთან“.

მომავლის კვლევის საგანი უნდა გახდეს „ქურთის მეზერი-ს“ შესახებ არსებული ლეგენდური² გადმოცემა, თუ რატომ შემოგვინახა ტოპონიმმა „ქურთის“ სახელი³.

დასკვნები

წარმოდგენილი მასალა ჩვენ მიერ ყურადღება გამახვილებული ეთნო-კულტურული, რელიგიურ-პოლიტიკური გავლენების გარდა გამოგვადგება ლინგვისტური, სოციალურ-ფსიქოლოგიური კვლევის თვალსაზრისითაც.

² „ეს ტოპონიმი ჩვენი და თურქეთის სახელმწიფო საზღვარზეა. იქ მოკვდა ქურთი და დაასაფლავეს. „მეზერი“ (შდრ.: მეზერი-ი [არ. mezar], საფლავი [შ. ფუტყარაძე, 1993, გვ. 502]) სასფალაო თურქულად, იმიტოც ქვია ასე. სხვა ვერსიით, ქურთები როცა აჭარიდან გაასახლეს, იქ დაასამარეს სიმდიდრე. 90-იან წლებში გაიხსნა ეგ ადგილი. მსგავსი ადგილი იმავე პერიოდში გაიხსნა დარჩიძეებში. ანუ არა სასფლაოები, არამედ სიმდიდრე და განძი იყო, რომელიც ქონდათ ქურთებს და დატოვებული მიწაში ჩამარხული“.

³ წინააღმდეგობებით სავსე ქურთისტანის ისტორია უფრო გართულდა მეთექვსმეტე საუკუნეში, როცა ქურთისტანში დაიწყო უწყვეტი ომები ქურთისტანის მიწებზე მოდავე ოსმალეთისა და ირანის იმპერიების წინააღმდეგ. „ზოჰაბის“ ხელშეკრულების შემდეგ თურქულად და ირანულად გაყოფილი ქურთისტანის მდგომარეობა უფრო გაუარესდა. ოსმალეთის და ირანის მთავრობები თანდათან ასუსტებდნენ და შემდეგ საერთოდ მოსპეს ქურთული სამთავროები იმ მიზნით, რომ დაემოწმებინათ ქურთისტანი ეკონომიკურად და პოლიტიკურად. ოსმალეთის იმპერიის მთავრობამ ქურთების ნების წინააღმდეგ ჩაითრია ქურთები პირველ მსოფლიო ომში, რამაც საბოლოოდ გამოიწვია ნგრევა და მისი ოთხ ნაწილად გაყოფა: თურქულ, ირანულ, სირიულ და ერაყულ ჯგუფებად (<https://ka.wikipedia.org/wiki/%E1%83%A5%E1%83%A3%E1%83%A0%E1%83%97%E1%83%94%E1%83%91%E1%83%98>).

გამოყენებული ლიტერატურა:

- guniava, g. (2018). *k'avk'asiis islamuri temi sakartvelos saarkivo duk'ument'ebshi* (1800-1917 ts'ts'.). tb. (გუნიავა, გ. (2018). *კავკასიის ისლამური თემი საქართველოს საარქივო დოკუმენტებში* (1800-1917 წწ.). თბ.).
- maretis kheoba*. (2001). (redakt'orebi: v. mak'aradze da b. diasamidze). (*მარეთის ხეობა*. (2001). (რედაქტორები: ვ. მაკარაძე და ბ. დიასამიძე).).
- peikrishvili, zh. (1992). *meskh-uri dialekt'is saleksik'ono masala*. tb. (ფეიქრიშვილი, ჯ. (1992). *მესხური დიალექტის სალექსიკონო მასალა*. თბ.).
- put'k'aradze, sh. (1993). *chveneburebis kartuli*. batumi. (ფუტკარაძე, შ. (1993). *ჩვენებურების ქართული*. ბათუმი.).
- ghlont'i, al. (1984). *kartul k'ilo-tkmata sit'qvis k'ona*. tb. gv. 170. (ღლონტი, ალ. (1984). *ქართულ კილო-თქმათა სიტყვის კონა*. თბ. გვ. 170).
- kartuli mat'erialuri k'ult'uris etnograpiuli leksik'oni*. (2011). p'roekt'is avt'ori da sametsniero khelmdzghvani el. nadiradze, redakt'ori r. met'reveli. tb. (*ქართული მატერიალური კულტურის ეთნოგრაფიული ლექსიკონი*. (2011). პროექტის ავტორი და სამეცნიერო ხელმძღვანელი ელ. ნადირაძე, რედაქტორი რ. მეტრეველი. თბ.).
- put'k'aradze. t'. (ფუტკარაძე. ტ. <https://www.facebook.com/notes/tariel-putkaradze/ახალი-უსაფუძვლო-აჟიოტაჟი-აჭარის-გარშემო/10155762124025678/>). (წვდომის თარიღი: 10.02.2020).
- ak'ak'i ts'eretlis sakhelmts'ipo universit'et'is etnograpiulima eksp'editsia „shuakhevi 2018“* (masalebi). (*აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ეთნოგრაფიულიმა ექსპედიცია „შუახევი 2018“* (მასალები).).

მადლიერება

მადლიერებას ვადასტურებ ყველა რესპონდენტის მიმართ, რომლებმაც ისტორიას გადასცეს ქართველთა ყოფისა და ცხოვრების ამსახველი მასალები. მადლიერებას ვადასტურებ, ჩემი, აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის, უნივერსიტეტის ხელმძღვანელობის მიმართ, რომ დგანან ეთნოგრაფიული ექსპედიციების განხორციელების ავანგარდში.